

Κοινωνικές συμμαχίες και εκλογικοί συσχετισμοί. Το αποτέλεσμα των εκλογών 2007 και οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του στο κομματικό σύστημα.

του Χριστόφορου Βερναρδάκη

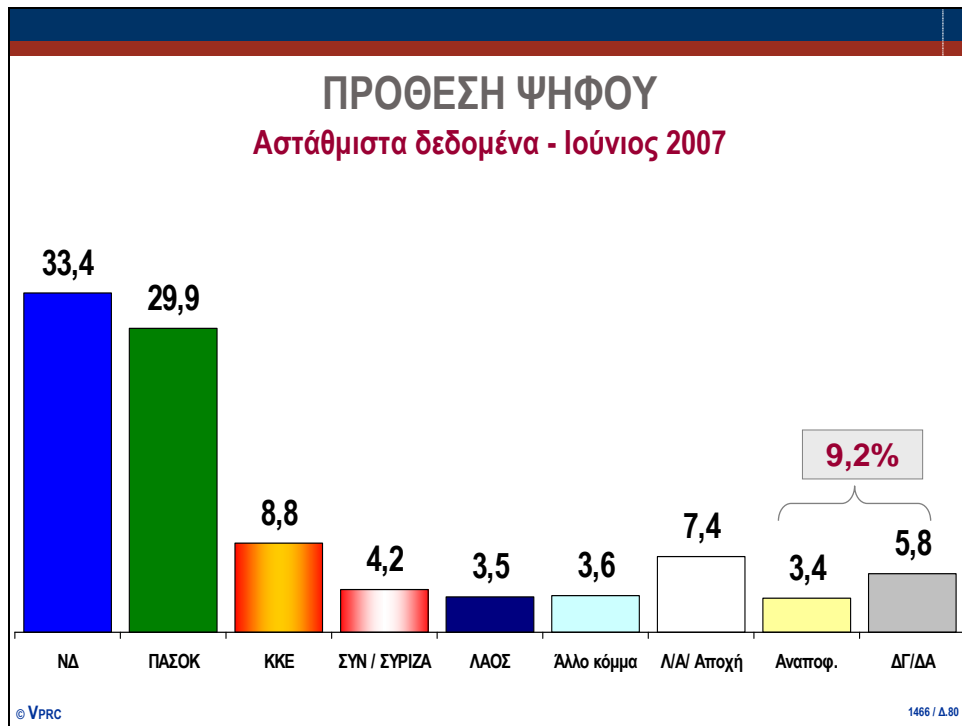
1. Η διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος του 2007. Σταθερότητα και ρευστότητα των εκλογικών συσχετισμών μεταξύ 2004-07

Οι Βουλευτικές Εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007, όπως συνήθως οι περισσότερες εκλογικές αναμετρήσεις, κρίθηκαν αρκετό καιρό πριν ανοίξουν οι κάλπες. Το προβάδισμα της ΝΔ δεν αμφισβητήθηκε καθόλου κατά την περίοδο 2004-07, ενώ και η διαφορά των περίπου τεσσάρων μονάδων μεταξύ ΝΔ-ΠΑΣΟΚ είχε σχεδόν προεξοφληθεί περίπου ένα χρόνο πριν. Ήδη, στις νομαρχιακές εκλογές του Οκτωβρίου 2006 η εκτιμώμενη διαφορά μεταξύ των δύο κομμάτων καταγραφόταν στις 3.5 ποσοστιαίες μονάδες: το ποσοστό των «επισήμων» υποψηφίων της ΝΔ καταγραφόταν στο 42% και του ΠΑΣΟΚ στο 38.6%, ποσοστά που πλησιάζουν εντυπωσιακά τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών. Αντίστοιχα, το ποσοστό του ΚΚΕ καταγραφόταν στο 7.2% και του ΣΥΝ στο 4.5%. Καταγραφόταν επίσης για πρώτη φορά ένα ισχυρό ποσοστό άκρας αριστεράς (πολλών και διαφορετικών τάσεων) της τάξης του 1.5%. Ο ΛΑΟΣ καταγραφόταν αυτόνομα (με καθαρά δηλαδή δικούς του υποψηφίους) στο 2%, υποεκτιμώμενος λόγω απουσίας ισχυρού τοπικού «κόμματος / οργάνωσης», ωστόσο τα «ανάρτικα» λεγόμενα ψηφοδέλτια της ΝΔ που υποστήριζε έφτασαν το 1.7% (άθροισμα 3.7% που «συμπωματικά» είναι και το ποσοστό του ΛΑΟΣ που καταγράφηκε εντέλει στη βουλευτική κάλπη) (Βερναρδάκης 2006α και 2006β).

Στην ουσία, οι Νομαρχιακές εκλογές του 2006 «δείχνουν» τη γενική τάση των εκλογικών συσχετισμών και προδιαγράφουν τα αποτελέσματα των εκλογών του 2007 για όλους τους πολιτικούς χώρους. Το γενικό συμπέρασμα από την εξέλιξη της δημοσκοπικής πρόθεσης ψήφου είναι ότι, μετά τις εκλογές του 2004 ποτέ δεν ετέθη θέμα ανατροπής του βασικού συσχετισμού μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων. Το μηνιαίο Βαρόμετρο της VPRC / ΣΚΑΙ (έρευνα με τηλεφωνικές συνεντεύξεις) ποτέ δεν έδειξε διαφορά μικρότερη των 2 μονάδων, έφτασε δε σε αρκετές φάσεις τις 4 μονάδες. Οι δύο προεκλογικές «πρόσωπο-με-πρόσωπο» έρευνες της VPRC, επίσης, έδειξαν στην τελική εκτίμηση μια διαφορά 4 περίπου ποσοστιαίων μονάδων (βλ. Διαγράμματα 1, 2, 3 και 4), καθώς επίσης και μια σημαντική υπεροχή της ΝΔ σε όλα τα επίπεδα (εικόνα κομμάτων, ικανότητα διακυβέρνησης, εικόνα πολιτικών αρχηγών¹).

¹ Η τελευταία έρευνα προ των εκλογών της VPRC (1-10 Σεπτεμβρίου 2007) κατέδειξε στην αθροιστική εικόνα χαρακτηριστικών των κομμάτων διαφορά 4 μονάδων υπέρ της ΝΔ, στην αθροιστική ικανότητα διακυβέρνησης διαφορά 5 μονάδων υπέρ της ΝΔ (25% έναντι 20% του ΠΑΣΟΚ), ενώ στο δείκτη «καταλληλότερου πρωθυπουργού» διαφορά 16 μονάδων υπέρ του Κ.Καραμανλή (41% έναντι 25% του Γ.Παπανδρέου).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1:

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2:

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3:

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4:

Τέλος, και η ανάλυση όλων των δημοσκοπήσεων της περιόδου 2004-2007 (Πουλάκης 2008, Λούλης 2008) επιβεβαιώνει ότι το εκλογικό προβάδισμα της ΝΔ δεν αμφισβητήθηκε ποτέ και το ΠΑΣΟΚ δεν ξεπέρασε ποτέ τα εμφανή σημάδια της κρίσης που «αποκάλυψε» η ήττα του 2004 (κρίση στην ουσία του 'αντιπροσωπευτικού' στοιχείου του κόμματος και των κοινωνικών συμμαχιών που εκφράζει).

Ταυτόχρονα, καταγράφηκε κυρίως κατά την τελευταία προ των εκλογών περίοδο ισχυρή δυναμική της αριστερής ψήφου, που ευνοήθηκε από την κυβερνητική φθορά, την κρίση του ΠΑΣΟΚ και την ανάπτυξη του κινήματος στην εκπαίδευση στα τέλη του 2006 με αρχές του 2007. Τον τελευταίο χρόνο, επίσης, σταθεροποιήθηκε μια έντονη πολιτική δυσαρέσκεια απέναντι στο δικομματισμό εκφραζόμενη ως δυσαρέσκεια απέναντι στο σύστημα διακυβέρνησης και στις ακολουθούμενες κρατικές πολιτικές.

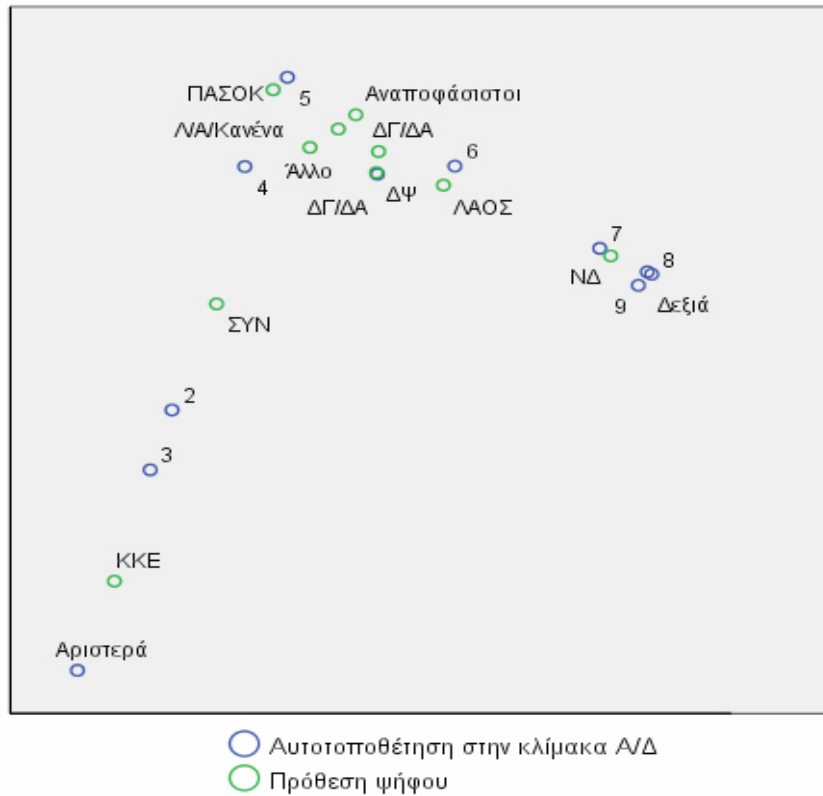
2. Η δυναμική της προεκλογικής περιόδου: Σταθερότητα ΝΔ, αποσταθεροποίηση ΠΑΣΟΚ, άνοδος ΣΥΡΙΖΑ, σταθεροποίηση ΛΑΟΣ-ΚΚΕ

Αυτό που έμελλε να κριθεί στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007 ήταν στην πραγματικότητα το ύψος της διαφοράς μεταξύ των δύο κομμάτων. Θα μπορούσαν συγκυριακοί παράγοντες, όπως, π.χ. οι πυρκαγιές του Αυγούστου, να μειώσουν τη διαφορά; Η δυναμική της προεκλογικής περιόδου, όπως αποτυπώνεται στα δύο Διαγράμματα που ακολουθούν, επιβεβαίωσε ότι το εκλογικό αποτέλεσμα κρίθηκε ολοκληρωτικά από τις «στρατηγικές τοποθετήσεις» των κομμάτων στον εκλογικό – πολιτικό ανταγωνισμό, ενώ οι δυναμικές της συγκυρίας, αν βεβαίως υπήρξαν, σε τελική ανάλυση δεν αλλοίωσαν τις γενικές τάσεις.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5: Πρόθεση ψήφου και Αυτοτοποθέτηση στην κλίμακα Αριστερά / Δεξιά
Ανάλυση αντιστοιχιών - Ιούνιος 2007

**ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6: Πρόθεση Ψήφου και Αυτοτοποθέτηση στην κλίμακα Αριστερά / Δεξιά
Ανάλυση αντιστοιχιών - Σεπτέμβριος 2007**

Οι δύο παραπάνω «διαγραμματικές αποτυπώσεις» του κομματικού συστήματος σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές της προεκλογικής συγκυρίας (η πρώτη τρεις μήνες πριν τις εκλογές και η δεύτερη δέκα ημέρες πριν τις εκλογές) αποκαλύπτουν τις δυναμικές (ή τις αδυναμίες) των κομμάτων. Έτσι:

- α) παρατηρεί κανείς ότι η στρατηγική τοποθέτηση της ΝΔ στο δεξιό και κεντροδεξιό μέρος του κομματικού συστήματος δεν αμφισβητήθηκε καθόλου, ούτε πριν ούτε προφανώς και κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου. Η έντονη συσχέτισή της με τις θέσεις 10, 9, 8 και 7 του άξονα Α/Δ της προσέδωσε ένα συμπαγή κοινωνικό κορμό, μια ισχυρή εκλογική βάση, με αφετηρία την οποία μπορούσε να διευρυνθεί στον «μεσαίο» χώρο και να επιβεβαιώσει το προβάδισμά της. Ταυτόχρονα, προδιέθετε για μια μείωση των εκλογικών ποσοστών, αφού μειωνόταν αρκετά το κοινωνικό της εύρος με την περιχαράκωσή της στις δεξιές θέσεις της κλίμακας (7-10).

- β) ο ΛΑΟΣ κατάφερε να αποφύγει την περιθωριοποίησή του στο δεξιό άκρον του κομματικού συστήματος. Η τοποθέτησή του «έλκεται» σταθερά προς το μέσον του τελευταίου (τείνει προς τη θέση 6), σε μεγάλο βαθμό διότι ο «μεσαιός χώρος» της «απολιτικής» ή «αντιπολιτικής» συμπεριφοράς εμφανίζει πολλές συγκλίσεις με το χώρο αυτό (Κουκουράκης 2005). Αυτή η τοποθέτηση του ΛΑΟΣ υποδεικνύει με βεβαιότητα την είσοδό του στη Βουλή (με άνετη υπέρβαση του ορίου του 3%), όπως και τελικά συνέβη.
- γ) Το ΠΑΣΟΚ καταγράφεται ο «μεγάλος χαμένος» της προεκλογικής περιόδου. Μεταξύ Ιουνίου και Σεπτεμβρίου το ΠΑΣΟΚ φαίνεται να «ρευστοποιείται», μετακινούμενο από μια «κεντροαριστερή τοποθέτηση» (μεταξύ των θέσεων 4 και 5 της κλίμακας Α/Δ, χωρίς πάντως έντονη συσχέτιση) σε μια «μεσαία» τοποθέτηση (θέση 5). Το ΠΑΣΟΚ, σε αντίθεση με τη ΝΔ, δεν εμφανίζει ένα συμπαγή και διακριτό χώρο αναφοράς, η «διάχυσή» του δε στον αμφίσημο και αντιφατικό «μεσαίο χώρο», αποτέλεσμα του ασθενούς πολιτικού του στίγματος, δίνει τη δυνατότητα στους κομματικούς του αντιπάλους να το πλαγιοκοπούν, είτε εκ δεξιών είτε εξ αριστερών. Η τοποθέτηση αυτή του ΠΑΣΟΚ στο κομματικό σύστημα έδειχνε με σαφήνεια ότι θα ήταν ο ηττημένος πρωταγωνιστής της εκλογικής αναμέτρησης.
- δ) Ο ΣΥΡΙΖΑ, αντίθετα, είναι ο καταλύτης της προεκλογικής περιόδου. Όπως αποτυπώνεται στα Διαγράμματα, ο ΣΥΡΙΖΑ διευρύνει την εκλογική του επιρροή τόσο προς τα «αριστερά» του πολιτικού φάσματος όσο και προς τα «δεξιά». Τον Ιούνιο συσχετίζεται έντονα με τη θέση 3 του άξονα Α/Δ, τον Σεπτέμβριο όμως η τοποθέτησή του βρίσκεται μεταξύ της θέσης 2 (διεύρυνση προς αριστερά) και της θέσης 4 (διεύρυνση προς το χώρο του ΠΑΣΟΚ). Η αλλαγή της τοποθέτησής του στο κομματικό σύστημα προσφέρει στο χώρο μια σημαντική εκλογική άνοδο, αποτέλεσμα του πολύ πιο μεγάλου κοινωνικού εύρους αναφοράς, πρέπει δε να θεωρείται βέβαιο ότι αν οι εκλογές γίνονταν λίγο χρόνο αργότερα, η τάση της ανόδου θα συνεχιζόταν έως τα επίπεδα του 6%².
- ε) Το ΚΚΕ, τέλος, περιχαρακωμένο αρχικά στο αριστερό άκρο της κλίμακας Α/Δ (θέση 1), διευρύνεται κατά την προεκλογική περίοδο προς τη θέση 3 της κλίμακας, αφού φαίνεται να καταγράφει υπέρ του ένα σημαντικό μέρος της κοινωνικής διαμαρτυρίας και της «αντιδικομματικής» ψήφου.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ: για πρώτη φορά τα εκλογικά σώματα ΣΥΡΙΖΑ και ΚΚΕ αρχίζουν να εφάπτονται. Η «αριστερή» μετακίνηση του πρώτου και η μαζική διεύρυνση του δεύτερου διαμορφώνουν ένα «κοινό» πολιτικό ακροατήριο, που θα διεκδικηθεί από τα δύο κόμματα στο προσεχές διάστημα.

---

² Το εκλογικό ακροατήριο (δυνάμει ψηφοφόροι) του ΣΥΡΙΖΑ καταγράφηκε στην έρευνα του Ιουνίου 2007 της VPRC στο 8%.

Από τη διάταξη της τοποθέτησης των πολιτικών κομμάτων φαίνεται ότι ο περισσότερο «ασθενής» κρίκος του κομματικού συστήματος στις εκλογές του 2007 ήταν το ΠΑΣΟΚ. Αντίθετα, η μεν ΝΔ διατήρησε – αν και σε πτώση – μια συμπαγή σχέση με ένα μεγάλο κομμάτι του εκλογικού σώματος, τα δε μικρότερα κόμματα (ΚΚΕ, ΣΥΡΙΖΑ και ΛΑΟΣ) εμφάνισαν μια σημαντική ποιοτική δυναμική, που καταγράφηκε εντέλει και στο εκλογικό αποτέλεσμα.

3. Η «πρωτότυπη» κρίση του δικομματισμού. Κοινωνικές - ιδεολογικές τάσεις μετεξέλιξης των κομμάτων. Αποτυπώσεις στα εκλογικά αποτελέσματα

Το ποσοστό του δικομματισμού (80% περίπου) παρουσίασε σε σχέση με το 2004 μια πτώση της τάξης των 6 μονάδων σε επίπεδο εγκύρων ψήφων (περίπου 450.000 ψήφοι). Θα πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι και η αποχή από τις εκλογές αυτές παρουσίασε μια αξιοσημείωτη άνοδο: ψήφισαν 215.000 λιγότεροι ψηφοφόροι σε σχέση με το 2004, ανεβάζοντας την εκτιμώμενη *πραγματική* αποχή σε περίπου 7-8% του εκλογικού σώματος.

Η πτώση του δικομματισμού δεν είναι πρωτοφανής σε ποσοστό. Είχε επαναληφθεί και στις βουλευτικές εκλογές του 1996 πριν 11 χρόνια. Η διαφορά με εκείνη την περίοδο είναι ωστόσο σημαντικότερη. Όπως έδειξαν οι ποιοτικές έρευνες της VPRC στο διάστημα Μαΐου – Ιουνίου (Προβή 2008), η τωρινή πτώση οφείλεται σε *δομημένη* πολιτική δυσαρέσκεια απέναντι στο πολιτικό σύστημα και τις πολιτικές διακυβέρνησης, αντίθετα με το 1996 που η πτώση του δικομματισμού εγγραφόταν σε ένα περιβάλλον «αποδοχής» του πολιτικού συστήματος και οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στη βεβαιότητα της νίκης του Κ. Σημίτη (και του ΠΑΣΟΚ) και, συνεπώς, στη «χαλαρότητα» της ψήφου. Η σημαντική διαφοροποίηση της σημερινής περιόδου συνεπώς έγκειται στο γεγονός ότι ο δικομματισμός, ως πολιτικό εργαλείο λειτουργίας του συστήματος διακυβέρνησης, έχει εισέλθει σε φάση βαθιάς κρίσης που οφείλεται *καταρχήν* στην αδυναμία σημαντικού μέρους της κοινωνίας (κυρίως νεότερων και δυναμικότερων παραγωγικών στρωμάτων) να διαβλέψει «ισχυρές διαφοροποιήσεις» στις πολιτικές των δύο κομμάτων. Τα θεωρεί «κόμματα ξεπερασμένα» από τις κοινωνικές ανάγκες, ιδιοτελή και πάνω απ' όλα βαθύτατα αναποτελεσματικά στο να λύσουν σοβαρά προβλήματα (από το περιβάλλον μέχρι την ασφάλεια και από το ασφαλιστικό έως την παιδεία, την υγεία και τους χαμηλούς μισθούς)³. Ταυτόχρονα, ακόμα και στους υποστηρικτές των δύο κομμάτων εξουσίας αναδεικνύεται ολοένα πλέον και πιο χαρακτηριστικά το στοιχείο της «ωφέλιμης» ή «χρησιμοθηρικής» ψήφου: «Ψηφίζω τα δύο κόμματα γνωρίζοντας τη δομική τους αναντιστοιχία με τα κοινωνικά προβλήματα και την αδυναμία τους να τα λύσουν, ωστόσο 'με εξυπηρετούν' συγκυριακά σε ατομικό επίπεδο» (Προβή, όπ.π).

³ Η ερώτηση «ποιο κόμμα μπορεί να αντιμετωπίσει καλύτερα τα προβλήματα της χώρας» στην έρευνα του Σεπτεμβρίου 2007 κατέγραψε ποσοστό 43% στην απάντηση «Κανένα», ποσοστό πρωτοφανώς υψηλό για τα ελληνικά δεδομένα με την παράδοση ισχυρού δικομματισμού και μάλιστα λίγες μόνο ημέρες πριν τις εκλογές (ΝΔ: 25%, ΠΑΣΟΚ: 20%).

Ο δικομματισμός με άλλα λόγια χάνει ολοένα και περισσότερο το χαρακτηριστικό της διακριτότητας δύο διαφορετικών προγραμματικών σχεδίων για την κοινωνία, όπως ήταν στη δεκαετία του '80, γίνεται αντιληπτός ως ένα εμπεδωμένο σύστημα αναπαραγωγής των ίδιων πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων, ακόμα και από τους (εκλογικούς) υποστηρικτές του. Ο δικομματισμός δεν ορίζεται στην αντίληψη μεγάλου μέρους της κοινωνίας ως κρίση των δύο μεγάλων κομμάτων, αλλά ως συνολική κρίση του μεταπολιτευτικού συστήματος διακυβέρνησης. Από τον πολωμένο δικομματισμό της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου (1977-1996) και τον «συγκλίνοντα δικομματισμό» της δεύτερης περιόδου (1996-2007) (Vernardakis 2000) βρισκόμαστε σήμερα στη φάση του «αποστοιχημένου δικομματισμού», αποστοιχημένου τόσο σε σχέση με τις κοινωνικές ανάγκες όσο και σε σχέση με τις ανάγκες / προτεραιότητες της διακυβέρνησης.

Αν θέλουμε να περιγράψουμε τη σημερινή κοινωνική γεωγραφία της δικομματικής και της αντιδικομματικής υποστήριξης θα διακρίνουμε τους εξής κοινωνικούς χώρους: ο αντιδικομματικός χώρος εντοπίζεται κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα (κυρίως στο Λεκανοπέδιο της Αθήνας), στο μικρότερο ηλικιακά εκλογικό σώμα (18-44 ετών, 77%), στο περισσότερο μορφωμένους εκπαιδευτικά πολίτες (75%), στους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα (74%), στους φοιτητές (71%). Στην Α'Αθήνας το άθροισμα των δύο κομμάτων φθάνει μόλις το 70%, στη Β'Αθήνας το 69%, στην Α'Πειραιά το 75%, στην εργατική Β'Πειραιά το 69%, στο υπόλοιπο Αττικής το 75%, στην Α'Θεσ/νίκης το 71%, στο Βόλο 76%, στην Πάτρα 77%, στη Λάρισα 76%. Στον αντίποδα, ο χώρος υποστήριξης του δικομματισμού βρίσκεται στο εκλογικό σώμα των άνω των 55 ετών (87%), στην περιφέρεια (αγροτικά και ημιαστικά κέντρα, 85%), στους μισθωτούς του δημοσίου τομέα (81%), στους αγρότες ((89%) και στα μεσαία στρώματα, τους λιγότερο μορφωμένους πολίτες (86%) και στο μη ενεργό πληθυσμό (87%). Η εκλογική αυτή γεωγραφία περιγράφει αυτή τη στιγμή δύο διαφορετικές Ελλάδες: μία υποστηρικτική του συστήματος εξουσίας με ηγεμονική την παρουσία των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα, αλλά σαφώς φθίνουσα σε επίπεδο εκλογικής υποστήριξης πορεία και μία επικριτική στο δικομματικό σύστημα διακυβέρνησης με έντονη την παρουσία των εργαζομένων στο νέο ιδιωτικό τομέα των πόλεων και κυρίως του Λεκανοπεδίου. Η γεωγραφία αυτή προδιαθέτει σε μια νέα ανάγνωση της «ταξικότητας» της ψήφου.

Η εξέλιξη της εκλογικής - κοινωνικής γεωγραφίας των κομμάτων πιστοποιεί το γεγονός ότι τα δύο βασικά πολιτικά κόμματα διακυβέρνησης (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ), βρίσκονται σε μια *μεταβατική κατάσταση κρίσης*: εμφανίζουν, ταυτόχρονα, στοιχεία της «παραδοσιακής κλασικής» κοινωνικής τους βάσης, στοιχεία «άμορφου πολυσυλεκτισμού» και στοιχεία «αποστοίχισης» από τις κοινωνικές τους αναφορές. Ο τύπος του cartel party (αλληλοδιείσδυση κράτους / κόμματος) (Katz – Mair 1995) στον οποίον ολοένα και περισσότερο τείνουν από τα μέσα της δεκαετίας του '90, είχε ως προϋπόθεση την προηγούμενη μεταλλαγή τους από μαζικά κόμματα εκπροσώπησης διακριτών κοινωνικών συμμαχιών σε «επαγγελματικά εκλογικά κόμματα» (electoral professional party), κόμματα δηλαδή ειδικευμένα στον αποϊδεολογικοποιημένο «εκλογικισμό» (Panebianko

1988). Η αποτύπωση αυτής της εξέλιξης στην εκλογική γεωγραφία των κομμάτων είναι ευκρινής, όπως θα δείξει παρακάτω η γεωγραφία της εκλογικής επιρροής και η κοινωνική – ταξική της σύνθεση.

4. Η εξέλιξη της κοινωνικής – εκλογικής γεωγραφίας των κομμάτων

Το ΠΑΣΟΚ δείχνει μια *ομοιόμορφη μείωση* σε όλες τις κοινωνικές κατηγορίες (Πίνακας 1). Είναι, πλέον, λιγότερο «αστικό» σε σχέση με τη «σημιτική» εποχή του (Εκλογές 2000), αλλά και πολύ λιγότερο «λαϊκό» σε σχέση με τις ιστορικές του καταβολές. Η ταυτόχρονη συρρίκνωση τόσο στις «αστικές» περιοχές όσο και στις «μεσαίες» και τις λαϊκές» δείχνει ότι ο σημερινός «πολυσυλλεκτισμός» του δεν έχει οργανικό κοινωνικό κέντρο βάρους. Βεβαίως, στο εσωτερικό της σημερινής εκλογικής του επιρροής, οι «καλύτερες» περιοχές του είναι αυτές των «μισθωτών» λαϊκών στρωμάτων, ωστόσο η μείωση των ποσοστών του δείχνει ότι η «λαϊκότητα» αυτή βρίσκεται σε κρίση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Η εκλογική επιρροή του ΠΑΣΟΚ σε επιλεγμένες περιοχές βάσει της κοινωνικοεπαγγελματικής (κ/ε) τους τυπολογίας (ποσοστά %)⁴

	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 1996	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2000	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2004	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2007
Υψηλές κ/ε περιοχές				
Βουλιαγμένη	30.1	36.0	29.5	23.2
Βούλα	30.9	36.1	29.9	24.0
Γλυφάδα	36.0	42.0	36.7	30.4
Π.Φάληρο	34.1	40.2	35.2	28.6
Ψυχικό	25.7	34.4	23.6	17.0
Φιλοθέη	24.4	33.5	22.8	17.2
Εκάλη	21.1	29.7	19.6	12.7
Παπάγου	21.7	27.6	21.2	16.9
Υψηλές - μεσαίες κ/ε περιοχές				
Χολαργός	36.8	42.6	36.3	29.4
Αγ. Παρασκευή	35.1	40.8	36.7	30.4
Χαλάνδρι	37.2	42.6	38.0	31.1
Μαρούσι	37.0	42.6	38.5	31.8

⁴ Για την κατάταξη των περιοχών χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες που έχουν προταθεί από τον Μαλούτα (2000) ανάλογα με τη συγκέντρωση στις περιοχές (ζώνες κατοικίας) κοινωνικών – επαγγελματικών κατηγοριών.

Μεσαίες κ/ε περιοχές				
Ελληνικό	38.4	43.1	39.9	33.1
Ζωγράφου	38.0	41.9	38.9	32.8
Γαλάτσι	42.5	47.2	44.1	38.3
Βύρωνας	38.2	42.5	39.0	32.8
Περιοχές μισθωτών εργατών				
Α.Λιόσια	44.9	50.6	44.8	42.8
Καματερό	41.4	45.9	43.3	38.9
Κερατσίνι	44.7	47.2	45.4	36.7
Νίκαια	40.7	45.5	42.2	36.8
Περιστέρι	41.0	45.9	43.2	37.2
Αιγάλεω	41.8	46.5	43.3	38.0

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, Εκλογικά Αποτελέσματα

Αντίθετα, η ΝΔ εμφανίζεται πιο συμπαγής σχετικά, με οργανικό κοινωνικό κέντρο βάρους στα αστικά και μεσοαστικά κοινωνικά στρώματα. Τα ποσοστά της στις αντίστοιχες περιοχές είναι κατά πολύ υψηλότερα από το μέσο εκλογικό της ποσοστό στην αντίστοιχη περιφέρεια. Με τις εκλογές του 2007 ανακόπτεται, επίσης, μια πορεία γραμμικής ανόδου της εκλογικής επιρροής της ΝΔ στα λαϊκά στρώματα που διήρκεσε σταθερά από το 1996 έως το 2004. Η ΝΔ επιστρέφει στον «αστικό» της χαρακτήρα, διατηρώντας ισχυρή επιρροή και στα μεσοαστικά κοινωνικά στρώματα (Πίνακας 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Η εκλογική επιρροή της ΝΔ σε επιλεγμένες περιοχές βάσει της κοινωνικοεπαγγελματικής (κ/ε) τους τυπολογίας (ποσοστά %)

	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 1996	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2000	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2004	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2007
Υψηλές κ/ε περιοχές				
Βουλιαγμένη	48.6	51.5	57.6	52.3
Βούλα	48.7	51.8	57.3	50.7
Γλυφάδα	38.3	42.6	48.0	42.2
Π. Φάληρο	43.1	45.2	49.3	43.5
Ψυχικό	53.8	54.3	63.8	59.3
Φιλοθέη	56.4	55.7	65.8	61.6
Εκάλη	61.2	61.9	72.1	69.5
Παπάγου	60.1	62.3	66.8	59.7

Υψηλές - μεσαίες κ/ε περιοχές				
Χολαργός	36.5	39.9	45.4	39.8
Αγ. Παρασκευή	39.5	42.9	47.0	41.2
Χαλάνδρι	35.6	40.1	44.4	39.1
Μαρούσι	37.6	41.0	44.7	39.0
Μεσαίες κ/ε περιοχές				
Ελληνικό	28.8	33.5	39.9	33.2
Ζωγράφου	34.4	38.7	42.6	36.6
Γαλάτσι	26.8	32.0	36.8	30.9
Βύρωνας	30.6	34.9	39.7	33.6
Περιοχές μισθωτών εργατών				
Μενίδι	25.7	30.5	34.9	28.6
Καματερό	26.9	32.3	36.4	29.6
Κερατσίνι	27.4	32.3	35.4	30.4
Νίκαια	25.6	30.1	42.2	36.8
Περιστέρι	25.8	31.2	36.2	30.5
Αιγάλεω	26.5	31.6	36.2	30.6

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, Εκλογικά Αποτελέσματα

Για τον ΣΥΡΙΖΑ (ΣΥΝ) και το ΚΚΕ οι αλλαγές στην εκλογική τους γεωγραφία είναι σχεδόν μηδενικές. Ο μεν πρώτος, παρά τα μεγάλα ποσοστά ανόδου που παρουσίασε στα αστικά κέντρα, ακολουθεί την κοινωνική κατανομή του παραδοσιακού χώρου της «ανανεωτικής αριστεράς»: υψηλότερα από το μέσο όρο στην εκλογική περιφέρεια ποσοστά στις «μεσαίες» και «υψηλές – μεσαίες» περιοχές, χαμηλότερα από το μέσο όρο ποσοστά στις περιοχές των μισθωτών εργατών. Η κατανομή του ΚΚΕ είναι αντίστροφης φοράς: οι «καλύτερες» περιοχές του είναι οι «μεσαίες» (όπως και του ΣΥΡΙΖΑ) και οι «λαϊκές – μισθωτές» περιοχές (Πίνακες 3 και 4). Το ΚΚΕ εξακολουθεί να είναι «λαϊκότερο» στην εκλογική βάση του κόμμα από τον ΣΥΡΙΖΑ, αν και ο τελευταίος διαμορφώνεται ως πολύ πιο συνεκτικό αριστερό «ιδεολογικο-πολιτικό» μόρφωμα (Βερναρδάκης 2008)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Η εκλογική επιρροή του ΣΥΡΙΖΑ σε επιλεγμένες περιοχές της Β' Αθήνας και Β' Πειραιά βάσει της κοινωνικο/επαγγελματικής (κ/ε) τους τυπολογίας (ποσοστά %)

	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2004	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2007
Υψηλές κ/ε περιοχές		
Ψυχικό	4.0	9.2
Φιλοθέη	6.3	8.4
Εκάλη	3.9	5.9
Παπάγου	5.9	8.6
Υψηλές – μεσαίες κ/ε περιοχές		
Χολαργός	7.5	11.4
Αγ. Παρασκευή	6.5	10.1
Χαλάνδρι	7.0	10.7
Μαρούσι	6.7	10.2
Μεσαίες κ/ε περιοχές		
Ελληνικό	6.0	10.6
Ζωγράφου	6.6	9.7
Γαλάτσι	5.6	9.0
Βύρωνας	6.5	9.9
Περιοχές μισθωτών εργατών		
Α. Λιόσια	2.4	5.3
Περιστέρι	4.9	7.5
Αιγάλεω	5.2	7.7
Κερατσίνι	4.0	6.7
Νίκαια	4.5	6.7
Πέραμα	2.9	5.6

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, Εκλογικά Αποτελέσματα

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Η εκλογική επιρροή του ΚΚΕ σε επιλεγμένες περιοχές της Β'Αθήνας και Β' Πειραιά βάσει της κοινωνικο/επαγγελματικής (κ/ε) τους τυπολογίας (ποσοστά %)

	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2004	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ 2007
Υψηλές κ/ε περιοχές		
Ψυχικό	2.7	4.0
Φιλοθέη	2.3	3.4
Εκάλη	2.1	2.9
Παπάγου	2.0	3.8
Υψηλές - μεσαίες κ/ε περιοχές		
Χολαργός	7.1	9.6
Αγ. Παρασκευή	6.0	8.8
Χαλάνδρι	6.8	9.3
Μαρούσι	6.3	9.1
Μεσαίες κ/ε περιοχές		
Ελληνικό	12.6	13.8
Ζωγράφου	8.1	10.9
Γαλάτσι	9.8	12.9
Βύρωνα	10.8	14.1
Περιοχές μισθωτών εργατών		
Α. Λιόσια	9.2	12.3
Περιστέρι	11.5	15.2
Αιγάλεω	11.0	14.7
Κερατσίνι	10.9	14.3
Νίκαια	15.1	18.6
Πέραμα	11.2	13.4

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, Εκλογικά Αποτελέσματα

5. Η εξέλιξη της κοινωνικής – εκλογικής βάσης των κομμάτων. Στοιχεία «ταξικότητας» της ψήφου στα κόμματα της αριστεράς και του ΠΑΣΟΚ

Η παρατήρηση των ατομικών δειγματοληπτικών δεδομένων εμβαθύνει περισσότερο στην ανάλυση της κοινωνικής – εκλογικής βάσης των κομμάτων, καταγράφοντας με μεγαλύτερο εύρος τις σχετικές διαφοροποιήσεις. Στον Πίνακα 9 που ακολουθεί, παρουσιάζεται η κατανομή της πρόθεσης ψήφου κατά δείκτη κοινωνικο-οικονομικής ένταξης (δείκτης που προκύπτει από το επάγγελμα και τη θέση στο επάγγελμα του ερωτώμενου, το εκπαιδευτικό επίπεδο, την κλίμακα του οικογενειακού εισοδήματος και την πρόσβαση σε βασικά καταναλωτικά αγαθά. Σε σχέση με την κοινωνικο/επαγγελματική κατανομή των περιοχών που εξετάστηκε παραπάνω, από το δείκτη κοινωνικο-οικονομικής ένταξης προκύπτει και μια επιπλέον κατηγορία, η ομάδα των πολιτών που κινείται στα επίπεδα της φτώχειας και κάτω από αυτό⁵. Ο Πίνακας 9 επιβεβαιώνει σε γενικές γραμμές τα δεδομένα της εκλογικής γεωγραφίας, αποσαφηνίζει ωστόσο τα εξής στοιχεία που είναι πολύ χρήσιμα για την εκτίμηση του χαρακτήρα της εκλογικής κομματικής βάσης:

- α) η κατηγορία των «φτωχών» (κατηγορία που δεν καταγράφεται αυτόνομα στους πίνακες εκλογικής γεωγραφίας, βλ. παραπάνω) δίνει προβάδισμα στη ΝΔ, το ποσοστό της οποίας βρίσκεται πολύ κοντά στον εθνικό μέσο όρο. Η υπεροχή στην κοινωνική αυτή κατηγορία εξακολουθεί να προσδίδει στη ΝΔ στοιχεία «λαϊκού κόμματος», παρά τη μεγάλη πτώση της στην κατηγορία των «λαϊκών μισθωτών τάξεων». Έτσι, παράλληλα με το γεγονός ότι η ΝΔ γίνεται πιο «αστική», εξακολουθεί να διατηρεί μια ισχυρή επιρροή σε ένα συγκεκριμένο υποσύνολο των «λαϊκών στρωμάτων».
- β) Η εκλογική βάση του ΠΑΣΟΚ αποτελείται από δύο πυλώνες, ένα «λαϊκό» (τα λαϊκά μισθωτά στρώματα και του «φτωχούς») και ένα μεσοαστικό (τα ανώτερα / μεσαία στρώματα). Σε όλες όμως τις κατηγορίες βρίσκεται σε πτώση σε σχέση με την ιστορική του επιρροή, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να θεωρηθεί σήμερα ούτε «περισσότερο λαϊκό», ούτε «περισσότερο μεσοαστικό». Στην ουσία διατηρεί ακόμα τη σύνδεσή του με ορισμένα υποσύνολα τόσο των λαϊκών στρωμάτων όσο και των μεσοαστικών.
- γ) το ΚΚΕ εμφανίζει μια συνεκτική φυσιογνωμία, που συντίθεται από μεσαία, λαϊκά και φτωχά κοινωνικά στρώματα. Αντίθετα, η επιρροή του ΣΥΡΙΖΑ είναι πολύ μεγαλύτερη στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, παρά το γεγονός ότι για πρώτη, ίσως, φορά, και η επιρροή του στις λαϊκές μισθωτές τάξεις παρουσίασε άνοδο.

---

⁵ Η κοινωνική κατηγορία των «φτωχών» αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από μη-ενεργό πληθυσμό μεγάλης ηλικίας (συνταξιούχοι), αλλά και άνεργο πληθυσμό χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Μικρό μέρος αυτής της κατηγορίας εργάζεται σε κατώτερες θέσεις της παραγωγικής κλίμακας.

Συγκρίνοντας τα στοιχεία του Πίνακα 5 με τα αντίστοιχα στοιχεία του 2004 (Βερναρδάκης 2005: 45), παρατηρεί κανείς την αύξηση της ΝΔ στα ανώτερα (αστικά) στρώματα (από 38% σε 45%) και στα ανώτερα μεσοαστικά (από 36% σε 40%), τη σταθεροποίησή της στα μεσαία στρώματα (43% και 44%), την καθίζησή της στα λαϊκά μισθωτά στρώματα (από 46% σε 34%) και τη σχετική της διατήρηση – αν και με πτώση – στις κατηγορίες των «φτωχών» κοινωνικών στρωμάτων (από 48% σε 42%).

Η σύγκριση των δύο εκλογών για το ΠΑΣΟΚ δείχνει μεγάλη πτώση στα αστικά στρώματα, στα ανώτερα μεσοαστικά και στα μεσαία (και στις κοινωνικές κατηγορίες η πτώση του φτάνει κατά μέσο όρο τις 5 ποσοστιαίες μονάδες), οριακή διατήρηση στις λαϊκές μισθωτές τάξεις (πτώση μιας μονάδας), και ελαφρά άνοδος στην κατηγορία των «φτωχών» (από 35% σε 39%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Η εκλογική επιρροή των πολιτικών κομμάτων κατά δείκτη κοινωνικο-οικονομικής ένταξης (ποσοστά %)

	Ανώτερες τάξεις	Ανώτερα / μεσαία στρώματα	Μεσαία στρώματα	Λαϊκές μισθωτές τάξεις	«Φτωχοί»
ΝΔ	45.0	40.0	44.0	34.0	42.0
ΠΑΣΟΚ	34.0	37.0	32.0	39.0	39.0
ΣΥΡΙΖΑ	8.0	6.5	5.0	6.0	2.0
ΚΚΕ	5.0	6.5	11.0	14.0	9.0
ΛΑΟΣ	4.0	5.0	5.0	4.0	5.0

Πηγή: VPRC, Προεκλογικές Ερευνες Πολιτικής Συμπεριφοράς 2007, Ιούνιος-Σεπτέμβριος

Ας προχωρήσουμε όμως σε μια άλλη κοινωνική διάσταση της πρόσφατης ψήφου, που αφορά την εκλογική συμπεριφορά του κόσμου της μισθωτής εργασίας (ανεξαρτήτως ταξικής θέσης στην παραγωγική ιεραρχία). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 6, η εκλογική συμπεριφορά του ιδιαίτερου αυτού πληθυσμού δίνει ισοδυναμία στα δύο μεγάλα κόμματα (ελαφρύ προβάδισμα ΝΔ στο δημόσιο τομέα, ελαφρύ προβάδισμα του ΠΑΣΟΚ στον ιδιωτικό τομέα), με μικρό δικομματικό όμως άθροισμα. Ο άνεργος πληθυσμός, αντίθετα, δίνει ισχυρό προβάδισμα στη ΝΔ. Όσο για τα κόμματα της αριστεράς εμφανίζουν ισχυρά ποσοστά το μεν ΚΚΕ στους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα ο δε ΣΥΡΙΖΑ στους αντίστοιχους του δημοσίου. Η ψήφος στον ΛΑΟΣ κινείται στα επίπεδα του εθνικού μέσου όρου του, με ιδιαίτερη επιρροή στους ανέργους και λιγότερο στους εργαζόμενους.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Η εκλογική επιρροή των κομμάτων στον πληθυσμό των μισθωτών
(ποσοστό % στη διευκρινισμένη ψήφο)**

	ΣΥΝΟΛΟ	Μισθωτοί Δημοσίου	Μισθωτοί Ιδιωτικού	Ανεργοί
ΝΔ	37.0	41.0	35.0	39.0
ΠΑΣΟΚ	37.0	38.0	37.0	34.0
ΚΚΕ	9.0	6.0	13.0	7.0
ΣΥΝ	7.0	8.0	6.0	6.0
ΛΑΟΣ	4.0	2.0	3.0	8.0
ΆΛΛΑ	6.0	5.0	6.0	6.0

Πηγή: VPRC, Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς 2007, Σεπτέμβριος

Στον Πίνακα 7 καταγράφεται η ψήφος της «εργατικής τάξης», του χαμηλότερου (προλεταριακού) τμήματος των μισθωτών⁶. Το ΠΑΣΟΚ εμφανίζει ποσοστό 51%, η ΝΔ 29%, το ΚΚΕ 9%, ο ΣΥΡΙΖΑ 1% και ο ΛΑΟΣ 5%. Τα ποσοστά αυτά αφορούν στη διευκρινισμένη ψήφο, αφού το ποσοστό του Λευκού /Ακύρου στην κοινωνική αυτή κατηγορία εκτιμάται περίπου στο 6%, ενώ η υπολογιζόμενη Αποχή στο 10%. Η εκλογική κατανομή της «εργατικής ψήφου» δείχνει ότι οι εσωτερικές μερίδες της έχουν μεταξύ τους ισχυρές αποκλίσεις. Η μερίδα των «ειδικευμένων» δίνει σημαντικά μεγαλύτερα ποσοστά στην ΝΔ, ενώ αντίθετα η μερίδα των «ανειδίκευτων» στο ΠΑΣΟΚ (αλλά και στο ΛΑΟΣ).

Συνολικά, το άθροισμα των κομμάτων της αριστεράς (αν συνυπολογιστεί σε αυτήν και το ΠΑΣΟΚ) φτάνει το 61%. Ειδικότερα, το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ είναι μικρότερο από τα αντίστοιχα παραδοσιακά ποσοστά της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας στην εργατική τάξη, ωστόσο εξακολουθεί να έχει το χαρακτήρα του σχετικά περισσότερο «εργατικού» κόμματος στην ελληνική κοινωνία, απόρροια της μεταπολιτευτικής του παράδοσης. Σε σχέση με το 2004 παρουσίασε άνοδο της τάξης των 7 ποσοστιαίων μονάδων (από 43% σε 51%) (Βερναρδάκης 2005: 46).

Άνοδο, επίσης, παρουσίασε και το ποσοστό του ΚΚΕ (από 5% σε 9%), χωρίς όμως μεγάλη προς τα πάνω διαφοροποίηση σε σχέση με το εθνικό ποσοστό του κόμματος.

Το ποσοστό του ΛΑΟΣ κινείται πάνω από τον μέσο εθνικό του όρο, κυρίως λόγω της επιρροής στη χαμηλότερη μερίδα των «ανειδίκευτων». Η «ταξική» ψήφος έχει εκφράσεις και προς την άκρα δεξιά, έστω και δευτερεύουσες, ως στοιχείο πολιτικής και κοινωνικής διαμαρτυρίας.

⁶ Ο προσδιορισμός της «εργατικής τάξης» γίνεται με βάση το αναλυτικό επάγγελμα (ειδικότητα), τη μισθωτή / ημερομίσθια θέση στη δομή του επαγγέλματος (με πλήρη ή ελαστική απασχόληση) και το εκπαιδευτικό επίπεδο, περιλαμβάνοντας σύμφωνα με τη στατιστική ταξινόμηση των επαγγελμάτων της ΕΣΥΕ, τους κωδικούς 9 (ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες), 8 (χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές), 7 (ειδικευμένοι τεχνίτες και συναφή επαγγέλματα) (ΕΣΥΕ 1995).

Είναι πάντως ενδεικτικό, ότι η αντίστοιχη ψήφος του 2004 έδινε ελαφρύ προβάδισμα στη ΝΔ. Και από την πλευρά αυτή, οι εκλογές του 2007 επαναφέρουν τη ΝΔ σε μια «κλασικότερη» για την παράδοσή της εκλογική βάση: μειώνεται η λαϊκή της διείσδυση ενώ παραμένει σταθερή η επιρροή της στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 7: Εργατική τάξη και εκλογική προτίμηση στις εκλογές 2007
(ποσοστό % στη διευκρινισμένη ψήφο)**

	ΣΥΝΟΛΟ	Ειδικευμένοι εργάτες / τεχνίτες	Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων / μηχανημάτων	Ανειδίκευτοι εργάτες / τεχνίτες
ΝΔ	29.0	38.0	24.0	21.0
ΠΑΣΟΚ	51.0	45.0	46.0	65.0
ΚΚΕ	9.0	11.0	12.0	2.0
ΣΥΡΙΖΑ	1.0	1.0	1.0	4.0
ΛΑΟΣ	5.0	1.0	5.0	12.5
Άλλο	5.0	4.0	11.0	1.0

Πηγή: VPRC, Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς 2007, Σεπτέμβριος

6. Η ιδιαιτερότητα της ψήφου και η κοινωνική-εκλογική συνοχή του ΠΑΣΟΚ

Για την προοπτική του ελληνικού κομματικού συστήματος, η τοποθέτηση του ΠΑΣΟΚ αποτελεί την πιο κρίσιμη παράμετρο για τις τάσεις εξέλιξης ή (και) μετεξέλιξης του. Το ΠΑΣΟΚ, ως «κόμμα-επίκεντρο» της μεταπολιτευτικής πολιτικής σκηνής, επηρεάζει ολόκληρο το φάσμα της βρίσκεται

Από όλα όσα εκτέθηκαν μέχρι τώρα φαίνεται ότι η ψήφος στο ΠΑΣΟΚ εμφανίζει την παρακάτω εικόνα:

- α) δεν υπάρχει πλέον μια ηγεμονική (κυρίαρχη) κοινωνική ομάδα στο εκλογικό σώμα του ΠΑΣΟΚ. Οι εκλογές του 2007 δεν μείωσαν απλώς την εκλογική του επιρροή, αλλά άμβλυναν και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της ψήφου του, έτσι ώστε να εμφανίζει αυτή τη στιγμή τα τυπικά χαρακτηριστικά ενός «πολυσυλλεκτικού εκλογικού κόμματος», χωρίς κοινωνικό κέντρο βάρους.
- β) παρά το γεγονός ότι εξακολουθεί να διατηρεί μια «λαϊκή-εργατική» κοινωνική επιρροή, ανέκαμψε μάλιστα ελαφρώς στον αγροτικό κόσμο, εντούτοις η λαϊκότητα του κόμματος είναι πολύ μικρότερη σε σχέση με τη δεκαετία του '80 και των αρχών του '90. Και αν στην εκλογική του βάση εξακολουθούν να επιβιώνουν στοιχεία της ιστορικής εργατικής του κοινωνιολογίας, η πολιτική συγκρότηση της οργάνωσής του, αλλά και η ιδεολογική της κατεύθυνση βρίσκεται σε καταφανή αναντιστοιχία με αυτήν.

γ) η πολιτική και ιδεολογική συγκρότηση του συνολικού εκλογικού σώματος του ΠΑΣΟΚ έρχεται να επιβεβαιώσει την παραπάνω εκτίμηση και να υπογραμμίσει τα στοιχεία ηγεμονίας που είναι εγγεγραμμένα στο εσωτερικό του: το ΠΑΣΟΚ είναι από την πλευρά του εκλογικού του σώματος ένας άμορφος σχηματισμός του «μεσαίου χώρου», με αντιφατικές και αλληλοσυγκρουόμενες πολιτικές θέσεις, χωρίς σαφές και ισχυρό πολιτικό στίγμα. Οι τοποθετήσεις του εκλογικού του σώματος δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι κινούνται συνεκτικά πάνω στον άξονα Αριστερά / Δεξιά, αλλά ούτε καν στην αντίθεση «προοδευτισμός / συντηρητισμός». Η υπόθεση αυτή είχε υποστηριχτεί και παλαιότερα (Βερναρδάκης 2005α), ενισχύθηκε αργότερα (Κωνσταντινίδης 2007), αλλά φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται, όσο τουλάχιστον δεν εμφανίζεται ένα γεγονός-τομή που να μπορεί να το ανατρέψει.

Έτσι, η τοποθέτηση των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ στις τρεις κλίμακες φιλελευθερισμού, του ιδεολογικού / πολιτισμικού φιλελευθερισμού, του οικονομικού (νεο)φιλελευθερισμού και του πολιτικού φιλελευθερισμού⁷ δείχνει ότι ο κοινωνικός κορμός του ΠΑΣΟΚ ηγεμονεύεται από αντιφατικές «μεσαίες» τοποθετήσεις, αντίθετης πολιτικής φοράς και αλληλοσυγκρουόμενης λογικής (Πίνακας 8). Στην κλίμακα «ιδεολογικού φιλελευθερισμού» οι μεσαίες τοποθετήσεις κυριαρχούν. Στην κλίμακα «οικονομικού φιλελευθερισμού» η πλευρά που αντιτίθεται στην κυριαρχία της αγοράς είναι συντριπτικά πλειοψηφική. Ωστόσο, η τοποθέτηση αυτή αναιρείται από την κατανομή των ψηφοφόρων στην κλίμακα του «πολιτικού φιλελευθερισμού» όπου η πλειοψηφία τους τοποθετείται σε θέσεις «αυταρχικές», ενώ και στην κλίμακα αυτή το 1/3 εμφανίζει «αμφίσημη» πολιτική στάση.

---

⁷ Η κλίμακα «πολιτισμικού φιλελευθερισμού» προκύπτει από τις τοποθετήσεις στα παρακάτω issues: γνώμη για τη θανατική ποινή, γνώμη για τη λογοκρισία, γνώμη για την απασχόληση των γυναικών σε σχέση με την οικογενειακή ζωή, εμπιστοσύνη στη θρησκεία ή στην επιστήμη, γνώμη για την ομοφυλοφιλία, γνώμη για το δικαίωμα των μουσουλμάνων να έχουν δικό τους τζαμί, γνώμη για το δικαίωμα των γυναικών να αποφασίζουν για τη διακοπή μιας κύησης. Η κλίμακα «οικονομικού (νεο)φιλελευθερισμού» προκύπτει από τις τοποθετήσεις στα εξής issues: γνώμη για την ελευθερία των επιχειρήσεων χωρίς κρατική παρέμβαση, γνώμη για το πώς πρέπει να προσδιορίζεται το ατομικό εισόδημα (βάσει της θέσης στην αγορά εργασίας ή βάσει βασικών ατομικών αναγκών), γνώμη για την περικοπή ή την αύξηση των επιδομάτων ανεργίας. Τέλος, η κλίμακα «δημοκρατικού φιλελευθερισμού» προκύπτει βάσει των τοποθετήσεων σχετικά με: την ταύτιση ή μη αριστεράς / δεξιάς, την εφαρμογή των νόμων, τον ατομικισμό, τη νομιμοποίηση των μεταναστών, τους κινδύνους της εθνικής ταυτότητας. Οι δείκτες τοποθέτησης που εξάγονται στηρίζονται στις συστηματικές – συνεκτικές απαντήσεις των ερωτωμένων. Για τις κλίμακες αυτές και τη χρήση τους στην πολιτική – εκλογική ανάλυση Grunberg - Schweisguth, E. (1990 και 1997).

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Κατανομή ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ στις κλίμακες πολιτισμικού, οικονομικού και πολιτικού φιλελευθερισμού 2006 (ποσοστά %)

	Ιδεολογικός φιλελευθερισμός	Οικονομικός (νεο)φιλελευθερισμός	Πολιτικός φιλελευθερισμός
Συντηρητικός – Αυταρχικός - ν/φ πόλος	11.5	15.1	51.4
Μεσαίος χώρος	55.2	12.8	33.0
Δημοκρατικός - κοινωνικός πόλος	33.5	72.1	15.6

Πηγή: Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς στα πλαίσια του «ΠΥΘΑΓΟΡΑ»⁸, 2006

Οι προεκλογικές έρευνες της VPRC (Ιούνιος και Σεπτέμβριος 2007), χρησιμοποιώντας τις ίδιες μεταβλητές, αλλά και διευρύνοντάς τες (προστέθηκαν οι γνώμες για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια, για την κρατική χρηματοδότηση του ασφαλιστικού και συνταξιοδοτικού συστήματος, για τις πολιτικές προστασίας του Περιβάλλοντος), κατέδειξαν μια ανάλογη ιδεολογικο-πολιτική τμηματοποίηση του εκλογικού σώματος του ΠΑΣΟΚ. Το 20% της εκλογικής βάσης του διατρέχεται από συνεκτικές συντηρητικές και νεοφιλελεύθερες θέσεις και τοποθετήσεις, το 34% από «συντηρητικές μεσαίες» τοποθετήσεις», το 36% από μεσαίες τοποθετήσεις και μόλις το 9% από «αριστερές» τοποθετήσεις. Το τελευταίο αυτό ποσοστό (4 περίπου μονάδες στο σύνολο του εκλογικού σώματος) αποτελεί και το πιο αναγνωρίσιμο ίχνος από το παλαιό κοινωνικό, σοσιαλδημοκρατικό ΠΑΣΟΚ.

7. Ορισμένα καταρχήν συμπεράσματα για τη σημερινή μορφή των πολιτικών κομμάτων. Από τα κόμματα μαζών στα κόμματα του κράτους. Πόσο εύθραυστα είναι πλέον τα μεταπολιτευτικά κόμματα;

Τα αποτελέσματα των εκλογών 2007 κατέδειξαν τη σοβαρή κρίση που διέρχεται το δικομματικό πολιτικό σύστημα. Οι πολιτικές της διακυβέρνησης αντιμετωπίζουν πρόβλημα νομιμοποίησης, ενώ η δομική κρίση του ΠΑΣΟΚ δημιουργεί έλλειμμα εναλλακτικής λύσης στο πολιτικό σύστημα.

Η ΝΔ βρίσκεται σε σαφώς καλύτερη κατάσταση από το ΠΑΣΟΚ, όντας περισσότερο συμβατή με την σημερινή κυρίαρχη ιδεολογία. Η πολιτική της συνοχή είναι σαφώς υψηλότερη, ωστόσο, η αδυναμία της να έχει αποτελεσματική διακυβέρνηση ξεπερνώντας τις κοινωνικές αντιδράσεις είναι εμφανής. Το ζήτημα αυτό ενδέχεται να δρομολογήσει στο άμεσο μέλλον και ανάλογα με την κατάσταση του ΠΑΣΟΚ εξελίξεις στο χώρο αυτό.

⁸ Η έρευνα διενεργήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II, Ενίσχυση ερευνητικών ομάδων στο Πανεπιστήμιο Κρήτης» που συγχρηματοδοτείται κατά 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΚΤ) και κατά 25% από εθνικούς πόρους, ΥΠΕΠΘ / ΕΥΔ. Στη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου και στην ανάλυση των δεδομένων συνεργάστηκαν οι Β. Μειδάνης και Α. Γαλάνη.

Ωστόσο, και τα δύο κόμματα διακυβέρνησης, όντας τυπικά «εκλογικά κόμματα» βρίσκονται σήμερα περισσότερο εύθραυστα από ποτέ. Δυσκολεύονται να εκπροσωπούν τόσο διευρυμένη πολυσυλλεκτική συμμαχία όσο στο κοντινό παρελθόν. Ήδη ανακόπηκε η διεύρυνση της ΝΔ σε λαϊκά στρώματα που υπήρξε ταχεία μεταξύ 1996-2004, ενώ και η κρίση ηγεμονίας στο εσωτερικό του ΠΑΣΟΚ είναι έκδηλη. Οι κοινωνικές αποσχίσεις που συντελούνται αυτή την ώρα από τα κόμματα εξουσίας είναι σοβαρές, γι'αυτό και δύσκολα το (δικομματικό) άθροισμά τους θα ανακάμψει. Η κρίση εκπροσώπησης που αρχίζει να διαφαίνεται, τόσο σε σημαντικά τμήματα της μισθωτής εργασίας των πόλεων όσο και σε μεσαία στρώματα που εκδηλώνουν δυσαρέσκεια από τις πολιτικές διακυβέρνησης, ενδέχεται να οδηγήσει σε νέα πολιτικά μορφώματα, αλλά και αλλαγές συσχετισμών. Η κοινωνική και πολιτική δυσαρέσκεια δεν εντοπίζεται μόνον στα λαϊκά στρώματα αλλά και στα μεσαία. Έτσι δεν μπορεί να αποκλειστεί η εμφάνιση ενός «κεντρώου» χώρου (π.χ. εκσυγχρονιστικής κατεύθυνσης), αλλά και περαιτέρω ενίσχυση του οικολογικού – πράσινου χώρου, όχι ίσως ως μια ακόμα αριστερή πολιτική έκφραση αλλά ως μια κίνηση διαμαρτυρίας μεσοαστικών στρωμάτων.

Τέλος, η ανάκαμψη της αριστεράς που εκδηλώθηκε με τις εκλογές του 2007 μπορεί να έχει συνέχεια, μόνο στο μέτρο που συνδυαστεί με σαφή ιδεολογικά- πολιτικά μέτωπα και με προσπάθεια δημιουργίας μιας νέας λαϊκής ανταγωνιστικής προς το σύστημα κοινωνικής ταυτότητας. Το πρόβλημα δεν είναι η αλλαγή των συσχετισμών μέσα στα σημερινά κόμματα και στο σημερινό κομματικό σύστημα, αλλά η αλλαγή των ιδεολογικών καταρχήν συσχετισμών στην ίδια την κοινωνία.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βερναρδάκης, Χρ. (2005α). «Πολιτικά Κόμματα και Μεσαίος χώρος. Οι ιδεολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές συντεταγμένες των σημερινών πολιτικών δυνάμεων». Στο Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.) *Η ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, Αθήνα: Σαββάλας, 57-85.
- Βερναρδάκης, Χρ. (2005β). «Βουλευτικές Εκλογές 2004. Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις στην εκλογική βάση των κομμάτων και η τοπογραφία του κομματικού συστήματος». Στο περ. *Πολιτική Επιστήμη*, 1, 41-51.
- Βερναρδάκης Χρ. (2006α). «Οι Νομαρχιακές και Δημοτικές εκλογές 2006: πολιτικοί συσχετισμοί και τάσεις του κομματικού συστήματος». Εφ. *ΑΥΓΗ*, 28/10 (<http://www.vernardakis.gr/article.php?id=100>).
- Βερναρδάκης Χρ. (2006β). «Τα αποτελέσματα των Νομαρχιακών – Δημοτικών εκλογών 2006: πολιτικές τάσεις και κοινωνικές διεργασίες». Εφ. *ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 22/10 (<http://www.vernardakis.gr/article.php?id=101>).
- Βερναρδάκης Χρ. (2007α). «Βουλευτικές Εκλογές 2007: το εκλογικό σώμα της αριστεράς και οι εσωτερικές κοινωνικές του διαιρέσεις». Εφ. *ΑΥΓΗ*, 30/9 (<http://www.vernardakis.gr/article.php?id=242>)
- Βερναρδάκης Χρ. (2007β). «Βουλευτικές Εκλογές 2007: η κρίση του δικομματισμού και οι νέες εκλογικές – κοινωνικές συμμαχίες», Εφ. *ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 23/9
- Βερναρδάκης, Χρ. (2008). «Ιδεολογικές Αξίες, Πολιτικές Στάσεις και Ηγεμονία στην εκλογική βάση των πολιτικών κομμάτων. Η συγκυρία των Βουλευτικών Εκλογών 2007». Εισήγηση στην *Ημερίδα της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης (ΕΕΠΕ)* για τις Βουλευτικές Εκλογές 2007, 25-26/2/2008.
- Κουκουράκης, Γ. (2005). «Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός και ο χώρος της άκρας δεξιάς στο ελληνικό πολιτικό σύστημα». Στο Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.) *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004 – Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, σ. 128-140, Αθήνα: Σαββάλας.
- Κωνσταντινίδης, Γ. (2007). «Η ‘συντηρητική αριστερά’ και η ‘προοδευτική δεξιά’: Ενδείξεις ασυμβατότητας της διάκρισης ‘κοινωνικός προοδευτισμός / συντηρητισμός’ με το παραδοσιακό σχήμα ‘Αριστερά – Δεξιά’». Στο Βερναρδάκης, Χρ. *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2005-06 – Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις, Ευρωσκεπτικισμός, ΜΚΟ*, Αθήνα: Σαββάλας 2007.

Λούλης, Γ. (2008). *Η μάχη του 2007. Η διαδρομή, η κάλπη, οι προοπτικές*. Αθήνα: Λιβάνης.

Μαλούτας, Θ. (επιμ.) (2000). *Οι Πόλεις. Κοινωνικός και Οικονομικός Ατλας της Ελλάδας*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Ecole Francaise d'Áthenes, Αθήνα – Βόλος: ΕΚΚΕ – Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Μαυρή, Γ. (2007). «Το κοινωνικό προφίλ των πολιτικών κομμάτων». Εφ. *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 18/9

Νικολακόπουλος, Η. (2007). «1.200.000 ψηφοφόροι άλλαξαν κόμμα». Εφ. *ΤΑ ΝΕΑ*, 22/9.

Πουλάκης, Κ. (2008). «Πολιτική agenda και δημοσκοπήσεις 2004-2007: Η πορεία προς το εκλογικό αποτέλεσμα». Στο Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.) *Η ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – Βουλευτικές Εκλογές, Κομματικό σύστημα, Πολιτική κουλτούρα, Αριστερά / Δεξιά σήμερα*, Αθήνα: Σαββάλας.

Προβή, Φ. (2008). «Νέες κοινωνικές διαιρέσεις και συλλογικές ταυτότητες στο μικροσκόπιο της ποιοτικής έρευνας». Στο Βερναρδάκης Χρ. (επιμ.), *VPRC, Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2007 – Βουλευτικές Εκλογές, Κομματικό Σύστημα, Πολιτική Κουλτούρα, Αριστερά / Δεξιά σήμερα*, Αθήνα: Σαββάλας.

Alford, R.R. (1962). "A Suggested Index of the Association of Social Class and Voting". Στο *Public Opinion Quarterly*, 26, 417-425.

Alford, R.R. (1967). "Class voting in the Anglo-American political systems". Στο Lipset S.M. – Rokkan S. (eds) *Party System and voters alignments*, New York: Free Press, 67-93.

Grunberg, G. - Schweisguth, E. (1990). «Libéralisme culturel et libéralisme économique». Στο CEVIPOF, Boy, D. & Mayer, N. (dir.), *L'électeur français en questions*, Paris: Presses de FNSP.

Grunberg, G. - Schweisguth, E. (1997). «Recompositions idéologiques». Στο Boy, D. & Mayer, N. (dir.), *L'électeur a ses raisons*, Paris: Presses de FNSP.

Katz, R. & Mair, P. (1995). «Changing models of party organization and party democracy. The Emergence of the Cartel Party». *Party Politics* Vol. 1, No 1, σ. 5-28.

Panbianko, A. (1988). *Political Parties: organisation and power*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vernardakis, Chr. (2000). «Les élections grecques d'avril 2000. Le cas d'un bipartisme convergent». *Pole Sud*, 13: 145-157.